

»tagadó« elemeket egyenlő mértékben meghagyják benne. Milyen ellentéteket foglalnak magukba ezek a sorok? A vallásos érzés áttörése egészséges tendenciával kér lehetőséget mégis a tagadásra is, az önálló értelemnek legalábbis egyenlő jogára a külső-belső »természet« : a külső adottságok és az ösztönök hatalmával, erejével szemben. De csak a »vallás«-sal egyenlő jogot kér erre. Tehát, ha hisz a kívülről jövő segítségben, ami esetleg az orvos és barátok útján érhetne el hozzá, fenn akarja tartani a »tagadás«, a kétely erejét is velük szemben. Ami a segítséget nehezíti, végül lehetetlenné teszi, mert elfordítja a segítő kéztől, gátat vet bizalmának. De : »Tudod, szívem mily kisgyerek — ne viszonzod a tagadásom, ne vakítsd meg a lelkemet, néha engedd, hogy mennybe lásson«. És : »Vizsgáld meg az én ügyemet, mielőtt magam feláldoznám«. Tehát ő maga már nem tudott »vizsgálni« és döntenit, a pusztító tendenciák ellen állást foglalni, ha kívülről nem akadályozzák, »feláldozza magát«. Tragikus gyorsasággal közeledett a »vonat elé legugolni« megvalósításához. Ott »tagadott«, kételkedett, ahol az káros volt számára és ott engedett. . . a lokomotív előtt. Nem tudott szembefordulni a melankólia őrdögével, bármilyen csodálatos erejű intellektus volt is.

TETTAMANTI BÉLA

EMLÉKEZÉS JÓZSEF ATTILÁRA

Mindeddig következetesen elhárítottam magamtól annak a több oldalról megnyilatkoztatott kívánságnak teljesítését, amely arra szólított fel, hogy foglaljam írásba József Attiláról szóló emlékeimet. Vonakodásomnak egyedüli oka az volt, hogy úgy éreztem és úgy érzem ma is, visszaemlékezéseimben nem tudok mondani semmi érdemlegeset, József Attilára különösbbe jellemzőt ; nem tudom a róla eddig alkotott képet új vonásokkal gazdagítani.

Az a 15 éves fiú ugyanis, akinek képét most, 35 év távlatából magam elé idézem, soha sem élt emlékeimben másképpen, mint azoknak a kedves tanítványaimnak egyike, akik közvetlenebb személyes kapcsolatba kerültek velem. S itt meg kell jegyeznem, hogy József Attila nem tartozott szorosabb értelemben vett tanítványaim közé ; nem tanítottam őt. Egy-két tanártársam iránta érdeklődést keltő megjegyzéseim kívül főleg önképzőköri szereplése fordította feléje figyelmemet. Egy-egy versének az önképzőkörben való elmondásával, egy-egy elhangzott bírálatával kapcsolatban mind gyakrabban megismétlődő beszélgetések során engem eleinte különösbbe ennek a fiatal gyerekek korához mérten feltűnően nagy tájékozottsága és szellemi fejlettsége lepett meg ; az a széleskörű tudásvágy, amely a megismerésnek szinte minden területére kiterjedt. Emellett természetesen mind erősebben jelentkezett ennek a mohó tudásvágyának sajátos irányultsága az esztétikum, az irodalom, főleg az ő korában »modern« irodalom felé. Ez az utóbbi magától értetődően mindegyikünknel különbözőképpen színezett, nála már akkor is főleg a művészi formálás, az alkotás felé irányuló érdeklődésnek közös tárgya volt, talán az első láncszem, amely bennünket, s így kell mondanom mindkettőnkét mind szorosabban egymáshoz kapcsolt.

És itt meg kell mondanom, hogy József Attila korán felmerült tehetségének akkori makói és szegedi támogatóival és pártfogóival szemben én ebben az irodalom felé forduló tevékeny érdeklődésben, abban, hogy már ebben az időben tudatosan költőnek készült, illetőleg költeményeivel annak jelentkezett, nem ismertem fel benne a jövőző költőt ; akkori verseivel szemben pedig a legtöbbször súlyosan negatív kritikát gyakoroltam. Nem lényeges most annak boncolgatása, mi volt az oka ennek a tartózkodó, inkább elutasító, mint elismerő kritikai állásfoglalásnak. Mennyiben befolyásolta verseivel alkotott és kimondott sokszor igen szigorú ítéletemet a még akkor bennem erősen élő Ady-kultusz, a lényeges az, hogy bár többször szinte kíméletlenül Ady-epigonnak bélyegeztem Attilát, éppen az a sokszor éles szembenállás juttatott bennünket mind közelebb egymáshoz. Ismételten így kell kölcsönösnek jellemeznem a közöttünk mindjobban kibontakozó személyes viszonyt, mert nemcsak én szerettem meg mindjobban Attilát, hanem ő is mind erősebben ragaszkodott hozzám.

Ez időbeli kapcsolatunknak és a költő zsengeit bíráló magatartásomnak egyik emléke az első verskötetében nekem írt ajánlása. Az 1922-ben megjelent *Szépség koldusá*-nak kéziratát elhozta hozzám, s megkérdezte tőlem, hogy a kötetben lévő költemények közül melyiket ajánlja nekem. Én erre olyanfélét mondtam az *Őszi alkonyat* című versre, hogy »talán ez a legjobb«. Ez a kétségtelenül tartózkodó és mérsékelt elismerés tükröződik abban a kissé bizonytalan hangú dedikációban, amelyet a megjelent kötet elé írt és amely így szól : »Kedves tanáromnak, Tettamanti Bélának, aki mindig szidott ezekkel együtt, de azért mégis tudom, hogy szeret egy kicsikét, küldöm meleg szeretettel.«

Nem tudom most már reprodukálni azt a lebilincselő erőt, azt a bőségesen áradó, de minden személyes vonzalmat, megnyerő meggyőződést, amellyel Attila a megfelelő érvek

teljes felfegyverzettségével védte velem szemben a maga álláspontját, jövőjében, költői elhivatottságában való törhetetlen és derűs hitét. Hosszú, sokszor órákon át tartott vitában tárgyaltuk meg a kor esztétikai és irodalmi problémáit. A költői alkotás a formaadás akkoriban forrongó kérdéseit és mindezekkel kapcsolatban természetesen költői próbálkozásainak vergődéseit, útkeresését és lírai termelésének gyümölcseit is. Ezek a sokszor éles vitákká, komoly szellemi mérkőzésekké fejlett beszélgetések, amelyek sok esetben Attila fiatalos bőbeszédűsége útján megszakították azok párbeszédjelleget, s nem egy esetben mélyről jövő önvallomásokká, tudatosan érzett költői hitvallássá kristályosodtak, még ma is életem legszebb emlékei közé tartoznak.

Mindezekkel együtt járt az, hogy Attila családi házám mind gyakoribb látogatójává vált, volt idő, amikor szinte napról-napra találkoztunk egymással. Látogatásai folyamán Attila megtalálta a mind bizalmasabb kapcsolatot családom minden tagjával: megszerette őt nemcsak feleségem, de édesanyám is és szeretettel vette körül a nagy diákok két kisebb fiam. Mindezzel nemcsak ennek a fiúnak szeretetreméltóságát kívánom hangsúlyozni, hanem főleg azt a mély emberi vonását, amelynek erejénél fogva nagy és őszinte szeretettel tudott ragaszkodni mindazokhoz, akik az átlagosnál kissé többet törődtek vele. Felőtt fiaim mindegyike még ma is a visszaemlékezésnek derűs mosolyával idézi fel azoknak a kis jeleneteknek emlékét, amelyekben ez a nagy fiú olyan játékos, de megértő közvetlenséggel tudott az akkor 9—10 éves gyermekekkel foglalkozni, velük elszórakozni. Feleségem mellett — említettem — édesanyám is szeretettel látta nálunk Attilát, csak azért zsörtölődött vele néha, mivel sokszor órákon át tartott beszélgetéseivel sok időt ellopott fiának »drága idejéből«. Ami végre a kettőnk között véglegesen kialakult kölcsönös viszonyt illeti, arra nézve el kell mondanom, hogy azt az ellentétet, amely sokszor komoly vitákká élesedett a »konzervatív« és szigorúan kritikus tanár és a fiatal, önmagában, a jövőjében bízó költő között, egyikünk sem érezte ellenséges szembenállásnak. Attila azonban valószínűleg törődött az én bíráló akadémikusodással és minden bizonnyal fontosnak tartotta, hogy tőlem is megkapja azt az elismerést, amit makói szűkebb tisztelői részéről már régen megkapott. Legalább is arra mutat a második verskötetében nekem írott ajánló sora.

A *Nem én kiáltok* verskötetét Attila már csak kinyomtatva, szépen bekötve hozta el hozzám. Mikor a címetadó bevezető versét elolvastam, azt mondtam: »Na, Attila most már én is azt mondom, hogy költő lesz belőled. Ez a vers szép.« Attila erre nyakamba ugrott, megölelt és »Igazán, Béla bátyám?!« felkiáltással körül táncolta a nagy ebédőasztalt. Ennek a nagy örömmel kifejezésül írta be ebbe a költeménykötetbe a következő ajánló sorokat: »Tettamanti Béla bátyámnak, gyöngé gyémántjaim hú ojtogatójának: nyissuk ki egészen magunkat, hogy minden testvérünk egyszerre juthasson a szeretetbe, ha napszivünk kisül szép homlokunkra.«

Bár láttuk, mert látnunk kellett elhagyatottságát, támogatásra szoruló — egyes esetekben nehéz testi munkával enyhített — szegénységét, anyagi helyzetéről, családi viszonyairól alig esett szó: Attila ti. sohasem panaszkodott. Természetesnek vettük, hogy az internátusban lakik, hogy ruházata szegényes, hogy fehérneművel nem mindig kifogástalanul ellátott, de semmit, vagy igen keveset tudtunk arról, hogy ki gondoskodik róla, milyen kapcsolat fűzi családjá többi tagjaihoz, vagy hogy milyen körülmények között élnek azok. Csak arra emlékszem világosan, hogy Attila nővérenek egy látogatásával kapcsolatban mindnyájunkat megdöbbenített az a két testvér külső megjelenése között fennálló kiáltó ellentét: egy kifinomult divatos izléssel, sőt feltűnően jól öltözött, végtelenül jó módban élő fiatalasszony kopogott be hozzánk öccsének a bizony szegényesen felruházott, nyáron kukoricát őrző makói diáknak kíséretében.

Makói évei után Attilával tartósabb érintkezésem, illetőleg többször megismétlődő találkozásom már csak 1925—26 telén volt; akkor ugyanis mindketten Bécsben voltunk: én a Collegium Hungaricum tagja, ő pedig az anyagi nehézségekkel küzdő költőcsemete, aki részben a bécsi magyar diákok egyesülete helyiségeinek takarításából, részben illegális lapok árusításából tengette életét. Itteni találkozásaink emlékei egyrészt az az állandóan hóna alatt tartott Ollendorf-féle francia nyelvkönyv, amelyből nekem a francia igeragozást recitálta, másrészt ismét éjszakába nyúló viták, különösen az expresszionizmus akkori formabomlasztó kísérleteiről. Világosan emlékszem például arra, hogy akkoriban Attilának egyik gyöttrő gondja az volt, miképpen lehetne azt, ami bennünk él és kifejezésre tör, a szó, a nyelv megformálása, a nyelvi kifejezés megkötöttsége nélkül, tehát formátlanul formába önteni. Bécs után a Budapesten élő költő élete utolsó szakaszában a szintén ott élő, mostmár felnőtt idősébb fiammal kötött komolyabb barátságot. Én abban az időben nem találkoztam vele. Így történt azután, hogy bennünk, különösen feleségem, és a magam emlékében Attila úgy élt, mint az optimista magában bízó, minden nehézséget derűs könnyedséggel eltűrő, melegszívű fiú. Mikor azután tragikus elmúlásakor kezünkbe került utolsó esztendejében készült fényképe, a kép súlyosan megrendített bennünket: nem tudtuk felismerni rajta a mi Attilánkat.